

УДК 657.422.1

ВДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПІДВИЩЕННІ КОНТРОЛЬНО-АНАЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ОБЛІКУ

Ценклер Н. І.
Кватирка П. Б.

У даній статті піднімається питання історичного формування дебіторської заборгованості, її значення на різних етапах розвитку, становлення та формування матеріального виробництва. Розглядається існуючий стан класифікації та обліку дебіторської заборгованості на рівні задоволення користувачів інформацією про її стан. Даються конкретні пропозиції, на основі вдосконалення класифікаційних ознак даного об'єкту обліку, щодо підвищення його контрольно-аналітичної функції.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, дебітор, класифікаційні ознаки, контроль, облік, дебет, монетарні активи, вексельний обіг, підзвітні суми, розрахунки, рівень стійкості.

ВСТУП

Поняття „дебіторська заборгованість”, „дебітор” разом з ними „акцепт”, „сума”, „конкуренція”, „кредитор”, „дебет” і „кредит”, як не парадоксально, виникли більш як за тисячу років до появи подвійного запису. Цьому ми можемо завдячувати Древньоримській обліковій культурі, яка опосередковано увібрала практичні усі переваги та позитивні риси Грецької та Східної бухгалтерії та перенесла їх на сучасну бухгалтерську школу.

За відсутності подвійного запису дебет, дебітор від латинських debet, debitor означав: „він винен”, „боржник”, „зобов'язаний”.

З розвитком торгівлі в Європі, зокрема, особливо, в таких італійських містах як Генуя, Флоренція, Мілан, Венеція та інші, відкриттям Америки та нових шляхів в Індію, набуття торгівлею міжконтинентальних зв'язків та масштабів дало поштовх до розвитку бухгалтерського обліку як банківського так і торговельного. Це спричинило до необхідності ведення записів в контрагентів, тобто до подвійного його відображення за схемою банк-купець, купець-купець, купець-банк і т.д. За цих умов завжди хтось був боржником, а хтось кредитор. Тобто виникала дебіторська з однієї сторони, та кредиторська заборгованість з іншої.

Цей постійний стан міжгосподарських зв'язків, який зберігся до наших днів, тобто існування двох видів заборгованості, на нашу думку, був підґрунтям для виникнення, в певний момент, подвійного запису. Не будемо уточнювати дату, або період виникнення подвійного запису – це та к само не бездоказово як виникнення колеса, писемності, рахунку, хоч є цілий ряд спроб і намагань. На нашу думку це рівнозначно пошуку еліксиру молодості. Основним завданням нашого дослідження є чітке групування і класифікація дебіторської заборгованості з метою підвищення контрольної функції держави, банків, підприємств над її зменшення і мінімізацією.

1 ІСНУЮЧИЙ СТАН ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ (НАУКОВО- ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Дебіторська заборгованість як об'єкт бухгалтерського обліку викликає немалий інтерес з сторони вітчизняних та зарубіжних науковців. Слід зазначити, що для ефективного управління заборгованістю, в тому числі і дебіторською, необхідно знати її види, типи операції та порядок відображення в обліку. Однак питання класифікації дебіторської заборгованості залишається на сьогодні мало вивченим і дослідженим. Вважаємо, що на даним момент не існує чіткої класифікації дебіторської заборгованості та ідеальної схеми пошуку ознак і розробки критеріїв відношення певних видів зобов'язань кредиторів до тієї чи іншої групи.

Результати аналізу джерел методичного і нормативного характеру, які розглядають питання обліку розрахунків дебіторів, дозволяють зробити висновки про те, що існують певні проблеми, що виникають при їх класифікації, зокрема:

1. Відсутність єдиного комплексного підходу при розробці різних типів класифікації дебіторської заборгованості.
2. Немає чіткого шляху формування та пошуку ознак, які б дозволяли проводити більш чітку класифікацію.

3. Недостатньо вивчена і досліджена така складова зобов'язань дебіторів як довгострокова заборгованість

Слід зазначити, також, що в процесі вдосконалення і ускладнення ведення обліку і переходу на міжнародні стандарти та в подальшому розвитку обліку в цілому постає необхідність в постійному вивченні та вдосконаленні методики класифікації заборгованості дебіторів.

Класифікація, як зазначає Борисов А.Б., є розподіленням, рознесенням об'єктів, понять та назв за класами, групами, розрядами, при якому в одну групу потрапляють об'єкти, що відповідають яким-небудь спільним ознакам [1, 30].

Всі активи підприємства, в тому числі і дебіторська заборгованість неодмінно вимагають класифікації. Отже, можна зробити висновок, що під класифікацією дебіторської заборгованості розуміють групування розрахунків з дебіторами за певними ознаками в залежності від певних критеріїв чи для досягнення певних цілей.

На сьогодні не існує єдиного підходу до класифікації дебіторської з дебіторами в нормативній базі.

Так, зокрема відповідно до П(С)БО 10 „Дебіторська заборгованість” розрізняють:

- Довгострокову дебіторську заборгованість - сума дебіторської пості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде за після дванадцяти місяців з дати балансу.

- Поточну дебіторську заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу [2, 36].

Слід відзначити, що поточною дебіторською заборгованістю може рахуватися така, яка відповідає тільки її одній ознаці. Віднесення ж зобов'язань дебіторів до довгострокових можливо лише за відповідності двом критеріям, а саме: виникнення не в ході нормального операційного циклу та погашення терміном понад дванадцять місяців з дати балансу.

Виходячи з цього, що ці два види розрахунків з дебіторами є відповідно оборотним і необоротним активами, вважаємо за необхідне чітко зазначити про це в П(С)БО 10 „Дебіторська заборгованість”.

На нашу думку, сьогодення вимагає також висвітлення більш детальної класифікації цієї заборгованості в цьому Положенні.

План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій передбачає наступну класифікацію дебіторської заборгованості:

1. Довгострокова дебіторська заборгованість:

- заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду;
- довгострокові векселі одержані;
- інша дебіторська заборгованість;

2. Проточна дебіторська заборгованість

- короткострокові векселі отримані;
- дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги;
- розрахунки з вітчизняними покупцями;
- § розрахунки з іноземними покупцями.

3. Дебіторська заборгованість по розрахунках:

- розрахунки з різними дебіторами;
- розрахунки за виданими авансами;
- розрахунки з підзвітними особами;
- розрахунки за нарахованими доходами;
- розрахунки за претензіями;
- розрахунки за відшкодуванням завданих збитків;
- розрахунки за позиками членам кредитних спілок;
- розрахунки з іншими дебіторами.

4. Списана дебіторська заборгованість.

На думку С.Ф. Голова, дана класифікація заборгованості дебіторів органічно пов'язується зі структурою Балансу і Звіту про фінансові результати, які регламентуються відповідними національними стандартами бухгалтерського обліку [3, 10].

Крім цього спостерігається і далі значний розрив та не пов'язаність короткострокової та довгострокової дебіторських заборгованостей. Вони подані в різних класах рахунків – I і III відповідно.

В закордонній практиці, під час проведення класифікації розрахунків з дебіторами, слід звернути увагу на відмінності та спільність сутності поняття „Дебіторська заборгованість”.

Згідно з П(С)БО 10 „Дебіторська заборгованість” до дебіторів відносяться фізичні та юридичні особи, які в результаті минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквіваленти чи інші активи. Вважаємо, що дане поняття в більшості співзвучне з міжнародним. Проте є незначні відмінності.

Е. Хенріксен, М. Ван Бреда відносять цю заборгованість до монетарних активів і визнають її як право на вимогу [4, 351]. Проте вони, як і більшість вчених, під дебіторською заборгованістю розуміють зобов'язання покупців перед компанією

Т. Малькова вірно підкреслює, що в закордонній практиці один з принципів класифікації зобов'язання дебіторів це поділ на заборгованість по основній діяльності (по товарних операціях) та інших операціях [5, 158]. На нашу думку, цей поділ є одним з тих, який в певній мірі найтипніше відображає сутність

класифікації розрахунків з дебіторами у деяких закордонних країнах. Зокрема, слід зважити на трактування дебіторської заборгованості в певних наукових колах США. Найбільш об'ємно воно висвітлено Вінсентом Дж. Лавом – дебіторська заборгованість або рахунки до отримання це суми, які очікувані до отримання за вже реалізовані товари або надані послуги [6, 57].

Відповідно, більшість цих авторів ототожнюють поняття „Дебіторська заборгованість” та „Дебіторська заборгованість за продукцію, товари і послуги”. На нашу думку, ця точка зору пояснюється тим, що у сукупній структурі рахунків до запитання дебіторська заборгованість за товари та ін. посідає значне місце, а інша заборгованість часто досить незначна, або й відсутня.

Незалежно від того, що розрахунки з дебіторами розглядають окремо за об'єктами (типами господарських операцій), відносно яких вона виникла, при цьому кожен вид класифікується в часовому розрізі. Так, В. Ковальов, аналізуючи проблеми класифікації розрахунків з дебіторами, пропонує диференціювати її по наступних термінах: 0-30 днів, 31-60 днів, 61-90 днів, 91-120 днів, понад 120 днів [7, 364]. Цю думку поділяє Т. Малькова, зазначаючи, що по основній діяльності звичайний термін кредиторської заборгованості складає до двох місяців. Проте, якщо термін довший, то в зарубіжних облікових комп'ютерних програмах часові інтервали використовуються аналогічно до наведених вище [5, 158].

Частково цю думку поділяє Г.Нашкерська [8, 27], хоча в IV і V часові проміжки, подані нею, дещо відмінні – 91-365 днів та понад 365 днів відповідно. Вважаємо, що цей поділ є більш узагальнюючим, оскільки в даному випадку сюди можуть включатися складові як поточної (короткострокової) заборгованості, так і довгострокової. В попередньому ж варіанті необов'язково буде задіяна довгострокова заборгованість.

Слід зазначити, що більшість підприємств і організацій при класифікації дебіторської заборгованості використовують вищенаведені ознаки.

Ще однією з найважливіших класифікаційних ознак є сумнівність заборгованості дебіторів. За цією ознакою, як стверджує Т. Бутинець та інші, розрізняють:

- сумнівну - заборгованість, відносно якої у підприємств існує невпевненість у її погашенні;
- безнадійну - відносно якої у підприємства існує впевненість в її непогашеній боржником та по якій минув строк позовної давності [9, 406-407]. На їхню думку, поточну дебіторську заборгованість слід класифікувати за трьома напрямками, передбаченими в П(С)БО 10.

Подібний поділ існує і в закордонній практиці. Так у деяких країнах, зокрема в США і Німеччині дебіторська заборгованість існує в трьох видах, які за суттю відповідності критеріям очікуваності погашення, поділяють на бездоганну, сумнівну і безнадійну.

2 ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

На нашу думку, під час проведення класифікації дебіторської заборгованості необхідно зважати ще й на такі ознаки:

- правовий статус дебіторів та належність їх до внутрішніх та зовнішніх;
- поділ дебіторів за певними географічними зонами, тобто слід зважати на територіальне розміщення та існування на цій території спеціальних (відмінних) факторів, що впливають чи будуть впливати в подальшому на стан розрахунків з цими дебіторами;
- рівень стійкості, тобто перехід дебіторської заборгованості у кредиторську і навпаки (підзвітні суми тощо);
- класифікацію зобов'язань дебіторів в розрізі підприємств різних галузей.

Підприємства та організації різних галузей мають різне співвідношення складових дебіторської заборгованості

Підсумовуючи вищенаведені погляди щодо класифікаційних ознак дебіторської заборгованості, ми вважаємо, що класифікація дебіторської заборгованості може бути наведена наступним чином (рис. 1).

ВИСНОВКИ

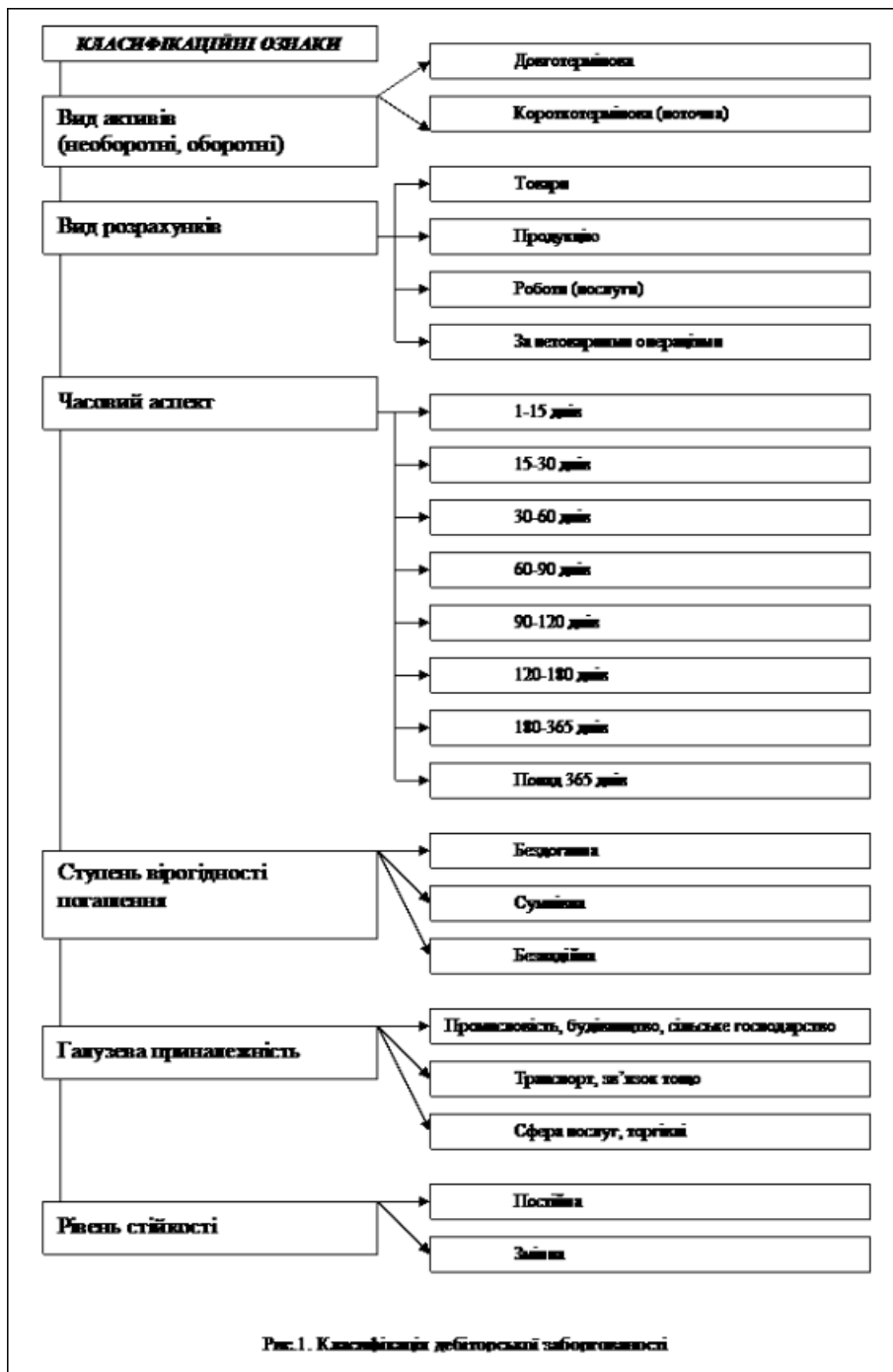
Запропонована нами класифікація дебіторської заборгованості, за певними ознаками, буде мати не тільки чисто наукове значення, що дасть змогу студентам-економістам вищих навчальних закладів більш глибоко і конкретніше вивчити даний об'єкт обліку, але й практичне

В діючому плані рахунків бухгалтерського обліку в основі дебіторської заборгованості закладено її довгостроковий та короткостроковий характер з використання цілої низки рахунків:

- 18 „Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи”;
- 33 „Інші грошові кошти”;
- 34 „Короткострокові векселі одержані”;
- 36 „Розрахунки з покупцями та замовниками”;
- 37 „Розрахунки з різними дебіторами”.

Ми пропонуємо скоротити, на основі запропонованої класифікації кількість рахунків які презентують дебіторську заборгованість. Замість поняття довгострокової та короткострокової дебіторських заборгованостей на рівні субрахунків першого порядку ввести субрахунки які б відображали часовий аспект, а на рівні субрахунків другого порядку ступень вірогідності погашення дебіторської заборгованості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисов А.Б. Большой энциклопедический словарь. - М.: Книжный мир, 1999.-856с
2. Пушкар М.С. Національні стандарти бухгалтерського обліку України. – Тернопіль: Лілея, 2000. – 106с.
3. Голов С.Ф. Комментарий к проекту Плана счетов бухгалтерского учета предприятий, организаций и учреждений // Бухгалтерский учет и аудит.-1999.-№5.-С.10-18
4. Хендриксен Э.Е., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под. Ред. Проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576с
5. Малькова Т.Н. Теория и практика международного бухгалтерского учета: Учеб. пособие. – СПб.: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2001. – 336с.
6. Винсент Дж. Лав Пособия Эрнст энд Янг. Как понимать и использовать финансовую отчетность / Пер. с англ. и дополнениями-М.: „Джон Уайли энд Санз“, 1996 г.,352с.
7. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности.-2-е изд., перераб. и доп.- М.: Финансы и статистика, 2000.- 512с.
8. Нашкерська Г. Облік сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості // Бухгалтерський облік і аудит – 2001. - №7 – С.27 –32
9. Бутинець Т.А., Чижевська Л.В., Береза С.П. Бухгалтерський облік. Навчальний посібник для студентів вузів / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза; За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. Житомир: ЖІТІ, 2000. – 672с.
10. Організація бухгалтерського обліку. Навчальний посібник для студентів вузів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” / Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, М.С. Шулепова: 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 576с.
11. Даньків Й.Я., Лучко М.Р., Остап'юк М.Я. Стандартизація обліку та аудиту: Навч. Посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. К.: Знання, 2006. – 350с. – (Вища освіта XXI століття).
12. Даньків Й.Я., Остап'юк М.Я. Бухгалтерський облік: Підручник – К.: Знання, 2007. –469с.
13. Остап'юк М.Я., Лучко М.Р., Даньків Й.Я. Історія бухгалтерського обліку: Навч. Посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. К.: Знання, 2009. – 278с.

Ценклер Наталія Іванівна, к.е.н., доцент, Ужгородського навчального центру Київського національного торговельно-економічного університету

Кватирка Петро Богданович, пошукувач, кафедра економіки Тернопільська філія Європейського університету